
Fikret Bećirović

KULTURA I CIVILIZACIJA

Polivalentnost, suživot, “susreti” i sukobi

Rezime

Pojmovi kulture i civilizacije, danas, sve više privlače pažnju, kako naučnih krugova tako i šire čitalačke publike. Bez obzira na to kojim se zanimanjem čovjek bavio, kojeg je političkog, religioznog ili bilo kojeg drugog opredjeljenja, kultura je milje društvenog života u kojem se čovjek rađa, živi i umire. Rađajući se i živeći u jednoj kulturi, čovjek se danas sve više zanima za kulture drugih naroda, dalekih kontinenata, a tome uveliko doprinose sredstva javnog informiranja, razni mediji, moda, putovanja, globalne politike i globalne kulture (civilizacije). Rađajući se u određenoj kulturi, čovjek se svrstava u tu kulturu, ali i u određenu civilizaciju u čijem se opusu nalazi ta kultura.

Kulture su, kao selekcionirano iskustvo niza pokoljenja, te zahvaljujući procesima akulturacije, enkulturacije, hibridizacije, transkulturacije i mnogim drugim procesima, u suštini polivalentne, polihromične, polifonične, ali, ipak, sve imaju svoje distinktivne regulatore, koji ih odvajaju jedne od drugih.

Tako su kulture pune zajedničkih elemenata, a ipak različite. One se susreću, komuniciraju, daju i primaju kulturne elemente, ali i pružaju veći ili manji otpor, posebno kod oblika nasilne akulturacije, asimilacije, kulturnog prezira, izraženih animoziteta i raznih negativnih ostrašćenosti, političkih

prekranja, prevlasti i potčinjavanja, gdje dolazi do sukoba, koji se vode kao oružani sukobi, naravno, kada kulturni sukobi dostignu određenu **“tačku vrenja”**. Oni su, zaista, ključni činioci za pokretanje etničkih sukoba, koji se odigravaju na lokalnoj razini širom svijeta.

Huntingtonov “sukob civilizacija” je, kako on sam kaže, sukob na globalnom nivou. To nije konkretni oružani sukob, npr., zapadnokršćanske civilizacije protiv islama u smislu da cijeli Zapad ratuje sa svim islamskim zemljama, već je to, prvo, sukob u smislu suprotstavljenosti na “granici neprijateljstva” ili “tinjajući” sukob zbog kulturne različitosti, interesa, ideologije i vjere, drugo, otvoreni sukob koji se očituje kroz podršku u određenim, konkretnim, etničkim skupinama koje pripadaju određenom kulturno-civilizacijskom krugu, a koji su strana u određenom lokalnom sukobu.

Sukobi često počinju sučeljavanjem simbola kao, npr., krst-polumjesec i zvijezda, zastava s jednim simbolom protiv zastave s drugim, vjerski pozdrav, poziv na molitvu i sl.

Prisjetimo se samo koliko je omraženost imala zastava Armije BiH, koja je, ustvari, zastava iz doba srednjovjekovne bosanske državnosti, s grbom vladajuće dinastije Kotromanić. Razoritelji Bosne mrzili su je zbog toga što je ona trebala biti integrirajući faktor, ona je htijela cijelu, jedinstvenu Bosnu, dok su rasturači htjeli da je uopće nema.

Određeni sukobi u smislu sučeljavanja novog i starog, drugačijeg, domaćeg i stranog, naprednog i retrogradnog u samom je bitku svake kulture, i uvijek su prisutni. Oni u svom dijalektičkom procesu bruse i selekcioniraju kulturne oblike i obrasce, međutim sukobi na kulturno-civilizacijskim šavovima su tragični sukobi koji u sebi često nose genocidne namjere, namjere istrebljenja cijelog jednog naroda.

Oružani sukobi u BiH, koji su počeli agresijom, na svjetskom planu dobili su dimenzije sukoba tri kulturno-civilizacijska korpusa. To se očitovalo kroz formiranje kulturno-civilizacijskih tabora na globalnom nivou, gdje je svaki tabor “stajao” iza svog kulturno-civilizacijskog srodnika, jedni pomažući “svojima” da što više osvoje, izvrše zločine i genocid, drugi da što više rasele življa, a treći da Bošnjaci opstanu na ovim prostorima.

No, i pored svega što se u proteklom ratu desilo, kulturne i ideološke razlike samo su se još više učvrstile, a posebno one koje permanentno rade na “rasturanju” BiH.

Ključne riječi: kultura, civilizacija, akulturacija, kulturna polihromija, polivalentnost, kulturna polifonija, susret kultura, sukob kultura, asimila-

lacija, kulturna distinkcija, sukob civilizacija, kulturno-civilizacijski krug, kulturno-civilizacijski srodnici, kultura kao nova ideologija.

UVOD

POLIVALENTNOST, višeslojnost, polihromičnost i heterogenost samo su neke od osnovnih značajki kulture. Pojavljivanje kulture J. G. Herder smatra za "etapu evolucionog procesa bitka povezanog s rađanjem ljudske vrste, te je shvata kao prilagodbu na sredinu u permanentnom sporu protivrječnih interesa i stremjenja vrste ka samoodržanju".

Dalje, nastavlja on, "posebnu ulogu u sveukupnoj kulturi igra jezik: umijeće izražavanja ideja pomoću zvukova, označavanje predmeta pomoću glasova i umijeće vladanja svijetom pomoću riječi koja teče iz usta. Od jezičkog umijeća začeo se čovjekov razum, "božanska umjetnost ideje, majka svih umjetnosti"¹.

Dakle, univerzalnost fenomena kulture u okviru ljudske vrste neprikosnoven je činilac. Kultura je korektiv "odasvud i niotkud", tako da njena, kako kaže Antonjina Kloskowska, "općost ne isključuje njenu raznolikost, raznovrsnost, pa čak i gradaciju u okvirima jednog društva, zajednice, kao i na ljestvici historijskog razvoja čovječanstva"².

Njena polivalentnost u direktnoj je ovisnosti o stupnju društvenog razvoja, a on je, opet, u izravnoj vezi s geografskim, klimatskim, rasnim, komunikacijskim uvjetima, prirodnim resursima te društvenom organizanošću. Zahvaljujući tome, čak i na manjim prostorima imamo velik mozaik kultura, koje žive jedne pored drugih, dodiruju se, prožimaju, komuniciraju, akulturiraju se, te u toj permanentnoj interakciji ne žive uvijek samo u mirnom suživotu i idiličnom skladu. Postoji i drugo lice kulture, koje pruža otpor, koje se opire, koje prezire, mrzi i koje je spremno na sukobe, posebno kada je riječ o pokušaju nasilne akulturacije ili asimilacije. O ovom drugom "Janusovom" licu kulture nevoljko se govori, jer se na taj način, tobože, priziva "sukob civilizacija".

¹ Antonjina Kloskowska, "Sociologija kulture", Čigoja, Beograd, 2001., str.10-11

² Ibidem, str.11

“JANUSOVA” DVA LICA KULTURE

Koncem prošle godine umro je Samuel Huntington, autor teze o sukobu civilizacija. Iako je imao sjajnu 58-godišnju profesorsku karijeru na Harvardu i uprkos tome što je zauzimao ključno savjetodavno mjesto dugi niz godina u vrhu američke administracije, te izuzetan renome u svijetu znanosti i politike, nije pošteđen svekolike kritike i etiketiranja zbog teme koju je, tobože, “zakuhao” ili, kako bi neki autori rekli, “prizvao sukobe” ili, kao što neki tvrde, da je knjiga naručena od srpskog lobija za vrijeme rata u Bosni i Hercegovini kako bi se rat prikazao kao građanski, etnički i vjerski.³ Naravno da se u potpunosti s tim ne možemo složiti, ali ćemo barem pokušati problem sukoba sagledati kao proces kroz njegove svekolike varijetete, pa do oružanog sukoba, genocida, kulturocida i drugih zločina protiv mira i međunarodnog prava.

“Civilizacija je najširi kulturni entitet”, kaže S. Huntington, te dodaje: “sela, regioni, etničke grupe, nacionalnosti, religijske grupe, sve imaju posebne kulture na različitim nivoima kulturne heterogenosti. Kultura sela u južnoj Italiji može da bude različita od kulture sela u sjevernoj Italiji, ali oba će dijeliti zajedničku italijansku kulturu, koja ih razlikuje od njemačkih sela. Evropske zajednice dijelit će kulturne karakteristike koje ih razlikuju od kineskih ili hindu zajednica. Civilizacija je tako najviše kulturno grupisanje ljudi i najširi nivo kulturnog identiteta, koji ih razlikuje od drugih vrsta.”⁴

Shodno tome, Huntington zaključuje: “da je ljudska historija historija civilizacija, te da je nemoguće misliti o razvoju čovječanstva u bilo kojim drugim pojmovima.” **I civilizacija i kultura upućuju na ukupan način života ljudi i civilizacija je naglašena kultura.** Civilizacija je, kako ističe Huntington, najduža od svih “priča” jer, kako kaže, carstva se uzdižu i padaju, vlade odlaze i dolaze, civilizacije ostaju i “preživljavaju političke, društvene, ekonomske i čak ideološke prevrate”⁵.

Iako je to, kako kaže on, najduža priča, ipak ni ona nije vječna, jer već brzo iza spomenutog navodi: “da pored toga što traju, civilizacije se

³ Esad Zgodić, “Politike fantazija”, Sarajevo, 2005., str.53.

⁴ Semjuel Hantington, “Sukob civilizacija”, CID, Podgorica,1998., str.46.

⁵ Ibidem, str.43-47.

i razvijaju. One su dinamične: one se uzdižu i padaju; one se spajaju i razdvajaju; i kao što svaki student historije zna, one iščezavaju i sahranjuju se u pijesku vremena.”⁶

I Huntington, kao što je gore naglašeno, poistovjećuje kulturu i civilizaciju, ali pravi malu distinkciju kada kaže da je “**civilizacija naglašena kultura**”, pa odmah zatim pojašnjava: ”i jedno i drugo obuhvata: vrijednosti, norme, institucije i načine mišljenja kojima uzastopne generacije u datom društvu pridaju primarnu važnost”. Civilizacija je prostor, kulturno područje, skup kulturnih karakteristika i fenomena, koje navodi Braudel. Huntington prihvata definiciju Durkheima i Mausea, koji civilizaciju vide kao vrstu moralnog miljea, koji obuhvata određen broj nacija, pri čemu je svaka nacionalna kultura samo poseban oblik cjeline.⁷

Iz toga bi se moglo zaključiti da civilizaciju čini zbir nacionalnih, srodnih kultura, koje su povezane najznačajnijim kulturnim, historijskim, teritorijalnim i drugim vezama. Huntington navodi ključne kulturne elemente koji određuju civilizaciju u jednom izlaganju Atinjana kada su uvjerali Spartance da ih neće izdati Perzijancima. “Ono što je Grke razlikovalo od Perzijanaca i ostalih negrka su: **krv, jezik, religija i način života**.”⁸

I Zbigniew Brzezinski, u svom djelu “Velika šahovska tabla”, navodi slične elemente koji povezuju Evropu i Ameriku, kada kaže: ”Evropa je prirodni saveznik Amerike. One imaju zajedničke vrijednosti, zajedničko religijsko naslijeđe izvedeno iz zapadnog kršćanstva, istu demokratsku politiku.”⁹

Na osnovu ovih značajki civilizacija osigurava najširu identifikaciju za ljude. Shodno tome Oswald Spengler u svom poznatom djelu “Propast Zapada” razlikuje tri osnovna historijska tipa kulture: 1) antički ili apolonijski tip kulture, 2) arabljanski ili magijski i 3) zapadno-evropski ili faustovski tip kulture. Pored te klasifikacije, i Spengler, kao i Huntington,

⁶ Ibidem, str 47.

⁷ Ibidem, str.44-45.

⁸ Ibidem str.45.

⁹ Zbigniew Brzezinski, “Velika šahovska tabla”, CID, Podgorica, 2001., str.57.

posmatrao kulture kao biološke kategorije, tj. da se kulture rađaju, da žive, stare i umiru, slično živim organizmima.

Ovu biologističko-evolucionističku teoriju nalazimo kod mnogih autora, pa se, shodno tome, postavlja pitanje kako se kulture, analogno čovjeku, rađaju, žive, komuniciraju, prožimaju se i umiru a da nikako ne dolaze u sukobe, kao što to neki autori žele predstaviti.

POJMOVNA BLISKOST KULTURE I CIVILIZACIJE

Bliskost i veoma mala distinkcija između kulture i civilizacije očituje se i kod drugih autora. Kultura (od lat. colere-gajiti) i civilizacija (od lat. cives-građanin) na istom su zadatku – zadatku gajenja, njegovanja, rafiniranja, uljuđivanja, humanosti i moralnosti, jer, kako kaže Terry Eagleton, “Moramo biti ljudi kako bismo postali građani.”

S. T. Coleridge dodaje s tim u vezi “potrebu utemeljenja civilizacije u kultivaciji, u skladnom razvoju sposobnosti i kvaliteta koji su obilježje naše ljudskosti. Dakle, država utjelovljuje kulturu, koja je, opet, oličenje naše zajedničke ljudskosti.”¹⁰

Kultura je sveprisutan entitet u svim segmentima kako društva tako dobrim dijelom i u prirodi, jer, kako kaže šira definicija: kultura označava sve što je čovjek stvorio: jezik, predmete, znanja, vrijednosti, vjerovanja, umjetnost, religiju, mitologiju, običaje, moral, državu, privredu, tehniku, kao i čovjekovo djelovanje (kultivacija) i kontrolu nad prirodom, koju sve više kultiviše, iskorištava, izrabljuje i prilagođava svojim potrebama, zahvaljujući, kao što kaže Hegel, lukavstvu svoga uma.

Dakle, kultura je sve ono što čovjeka uzdiže iznad prirodne sirovosti, prirodnih nagona i strasti, sve ono što na bolji način zadovoljava njegove potrebe, regulira društvene odnose, sve ono što ga čini humanijim, moralnijim, sve ono što podstiče njegovo duhovno stvaralaštvo i estetske potrebe.

Dok je civilizacija, kako kaže Huntington, najširi kulturni entitet, kultura je najširi (najopćiji) društveni identitet. Isto kao što u kulturi postoji niz različitih, heterogenih kulturnih oblika, slojeva i pejzaža, koji čine kulturnu polihromiju i kulturni sinkretizam, tako se za civilizaciju

¹⁰ Terry Eagleton, “Ideja kulture”, Zagreb, 2002., str 14.

to isto može reći, samo na višem nivou, s većim opsegom. Civilizacija je polihromija sličnih i bliskih kultura, koje su povezane nekim ključnim odrednicama kao što su: religija, zajednički prostor, sudbonosni historijski događaji, jezik ili slični jezici i drugo.

RELIGIJA – SRČIKA KULTURE I OKVIR CIVILIZACIJE

Religija je glavna određujuća karakteristika civilizacije, navodi S. Huntington, te citira Christophera Dawsona, koji kaže: “velike religije su osnove na kojima počivaju velike civilizacije”¹¹.

Dakle, religija je centralna figura, “glavno uže” i najači integrativni faktor svake kulture, a istovremeno i okvir svake civilizacije (mada na teritoriji svake civilizacije ima i onih “drugih”, moglo bi se reći “uljeza”, koji ne pripadaju toj civilizaciji. Religija je istovremeno i najveći distinktivni faktor između civilizacija.

Distinkcije ne postoje samo između kultura, one su prisutne i unutar svake kulture, jer kultura se ne može drugačije zamisliti već kao dijalektrički proces ili permanentno “vrenje” u kojem se sudara staro s nastajućim novim, koje je, ustvari, kulturološki proces **samoprevazilaženja**, “**podrugojačenja**”, što u biti predstavlja kretanje, tj. život.

Unutrašnji sukobi, vrenje i “podrugojačenje” kulture uglavnom apsorbiraju, mada ponekad s teškom mukom. To dokazuju prave oružane borbe protiv novonastalih sekta i pokreta i u hrišćanstvu i u islamu, ali se to, ipak, shvata kao “**unutrašnja stvar**” ili “stvar kuće”, dok to nije isto sa “varničenjima” na šavovima civilizacija.

Nakon najžešćih sudara hrišćani će reći “krst je krst” (bez obzira na oblik, koji predstavlja sasvim malu distinkciju), dok će muslimani reći “pa mi smo braća muslimani”, te i jedni i drugi potežu ono “**pa svoji smo**”. Međutim drugačije je u sukobu na šavovima civilizacija, gdje su ostale još one stare parole: “Za krst časni krvcu proljevati” i “U ime Allaha”, “borba protiv neprijatelja islama” ili, pak, s druge strane, “borba protiv islamskih fundamentalista, fanatika ili ‘terorista’ s često izmišljenim i nikada dokazanim razlozima kao što je, tobože, “biološko oružje u Iraku”, što je i do dan-danas ostala samo farsa, a na hiljade nevinih ljudi izgubilo

¹¹ S. Huntington, “Sukob civilizacija”, str. 51.

je živote i Bog sam zna koliko će još. Slična prljava kampanja vodila se (vodi se?) i protiv Irana, dok na Izrael, koji već više od pola stoljeća čini zločine nad palestinskim narodom, zapadno-hrišćanska civilizacija gleda blagonaklono.

Iscenirani ratovi danas u islamskim zemljama nisu samo zbog navodnih terorista i nafte, jer i terorizma i nafte u izobilju ima u svim srednjoameričkim i južnoameričkim zemljama. Razlozi su, ipak, prekriveni “velom tajne”.

U svakoj kulturi, u njenim oblicima i obrascima, dešavaju se permanentne promjene, počevši od prilagođavanja sredini do otpora, za koje Julian Steward kaže: ”Ni jedna kultura ne ostvaruje tako savršenu prilagođenost vlastitoj sredini da bi bila statična.”¹² Drugačije rečeno, ni jedna kultura se ne zadovoljava postojećim, ona hoće više, drugačije, bolje.

Pored otpora i, dakako, sukoba s novom, drugačijom, srčika kulture je u njenom permanentnom samoprevazilaženju, samoperfektuiranju, podrugojačenju, transgredijetnosti.

Međutim, ti kulturni procesi nisu uvijek usmjereni ka progresu, često su usmjereni retrogradno, pa čak i nekim anahronim obrascima. Dokaz tome su danas mnogobrojni oblici supkultura, koji su totalno delikventni ili su na granici delikvencije. To su razne sekte, anarhistički, nihilistički pokreti i homoseksualni pokreti, koji su već u nekim zapadno-evropskim zemljama dobili prava u punom obimu (npr. homoseksualni brakovi).

Kulture žive u suživotu s drugim kulturama i supkulturama, ali one nikad ne miruju, one komuniciraju, razmjenjuju iskustva, kulturne obrasce, razvijaju se, akulturiraju i asimiliraju, žive često i u idiličnoj ljubavi, ali se, također, i sukobljavaju i često doprinose generiranju i oružanih sukoba.

Sukobi u kulturama počinju s primanjem određenih kulturnih obrazaca koji bitno odudaraju od te dotične kulture i tako se stvaraju supkulture, kao izraz sektašenja od postojeće kulture, kao, npr., u kulturi mladih: pankeri, hipici, skinhedsi i dr. ili, npr., u Islamu “red vehabija”, ”hamzevija” ili “ahmedija”, kao i razne sekte u kršćanstvu.

¹² Julian Steward, “Teorija kulturne promjene”, BIGZ, Beograd, 1981., str.12

Sukobi počinju s novim idejama, npr. Isus se sukobio s judejskim teolozima i rimskom vlašću, a poslanik Muhammed, opet, s nizom arapskih plemena, koja su vjerovala u kipove (kumire). Sukob je počeo istog časa kada je Muhammed porušio sve te kipove i istupio s tezom “nema drugog boga do Boga (Allaha)”. Znači nadolazeća kultura (koja će do danas ostati okosnica jedne civilizacije) sukobila se ne samo s jednom kulturom već sa cijelom civilizacijom-civilizacijom koju su vjekovima stvarali Arapi.

Isto je pokušao učiniti egipatski faraon Amenofis IV (Eahnaton), četrnaest vjekova prije Hrista, sukobivši se s cijelom egipatskom civilizacijom, koja je tada bila na vrhuncu svoje moći, i koji, za razliku od poslanika Muhammeda, nije uspio dovesti taj revolucionarni pokret do kraja.

Priča o civilizacijama, navodi Huntington, proteže se kroz generacije civilizacija od drevne sumerske, egipatske, klasične, do kršćanske i islamske civilizacije.

Odnosi među civilizacijama razvijali su se, kako navodi S. Huntington, kroz dvije faze i sada su u trećoj. Više od tri hiljade godina poslije pojavljivanja civilizacija, dodiri među njima, s nekim izuzecima, bili su nepostojeći ili ograničeni ili povremeni. Do susreta nije dolazilo jer su civilizacije bile razdvojene vremenom i prostorom. Rane civilizacije u dolini Nila, Tigrisa i Eufrata, Inda i Žute rijeke nisu uticale jedna na drugu. Komunikacije i trgovinski odnosi bili su ograničeni rastojanjima, koja su razdvajala civilizacije, i ograničenim sredstvima transporta.¹³

“SUSRET CIVILIZACIJA”

Sa širenjem ideja, a prije svega ideja monoteističkih religija, te razvojem tehnologije, pronalaskom stamparskog stroja, hartije, baruta, razvoja trgovine, “susreti” civilizacija su intezivniji. Pored ovih, vrlo česti su bili oružani “susreti”, koji su, koliko i mirnim, misionarskim putem krčili put određenoj civilizaciji, toliko, i još više, krčili “civilizacijske” puteve “ognjem i mačem”. To je prastari i “najefikasniji način”.

Tako se islam, samo za jedno stoljeće, nakon poslanika Muhammeda, proširio od Sredozemlja do Indije, a kršćanstvo se u višestoljetnim

¹³ S. Huntington, str. 52-53.

krstaškim pohodima obračunavalo s “nevjernim Tomama” “šizmaticima” i “hereticima” širom Evrope, te sa svojim ekspedicijama, dolazili do Bliskog Istoka, zadržavajući se tamo u kraćim i dužim periodima. Krstaške ekspedicije iz Ugarske, nakon “mirnog susreta”, Svebosanskog sabora i Kulinove **“abjuracije”** na Bilinom polju 1203., tri i po stoljeća pohodile su Bosnu, i u tim “susretima” ugonile bogumile u “pravu vjeru”, sve do dolaska turske imperije.

Jedan od krvavih “susreta civilizacija” kršćanstva i islama desio se u Španiji za vrijeme kralja Ferdinanda od Aragona i kraljice Izabele I od Kastilje, u vrijeme rekonkviste koja počinje 1492. protjerivanjem muslimana i jevreja s Pirinejskog poluotoka.

Dolazak Turaka i osvajanje balkanskih država je, također “susret” civilizacija, Kolumbovo osvajanje Amerike i brutalni pohodi Francisco Pizarro su, također krvavi “susreti” civilizacija kršćanstva i civilizacije Maja, kao i mnoštvo drugih.

Shodno tome, Huntington potvrđuje stare činjenice i otkriva i drugo lice kulture i civilizacije, te navodi: “Međutim, susreti među civilizacijama nisu samo mirni i nenasilni.

Najdramatičniji i najznačajniji dodiri između civilizacija bili su kada narod iz jedne osvoji ili eliminiše ili podjarmi narod iz druge civilizacije.”¹⁴

Učinkovitost španskih konkvinstadora u srednjoj Americi je jedan od mnogobrojnih primjera kada jedna civilizacija većim dijelom eliminira, podjarmi i kristijanizira jednu kompletnu civilizaciju – civilizaciju Maja i Asteka.

Ti najdramatičniji susreti su, zapravo, historija ljudskog društva.

Ona je prepuna takvih susreta, pa zbog toga Hegel kaže da su listovi historije bez tih događaja prazni listovi. Imajući u vidu svu tragiku kojom je prožeta historija, Max Weber kaže da “historija ljudskog društva liči na ulicu koju je sam đavo pokaldrmio”.

I sama Biblija je puna tragičnih “susreta”; od prvog bratoubistva, progona, sukoba judejskih plemena, babilonskog i egipatskog ropstva Jevreja, pohoda kralja Nabukodonosora, rušitelja Solomonovog hrama, pa do rimskih zavojevača, čija se kultura sudara s domaćom judejskom,

¹⁴ S. Huntington, str. 52-53

pa onda i sa izvornim kršćanstvom. U tom “susretu” s judejskom i nastajućom kršćanskom civilizacijom, Rimljani su kao i na drugim mjestima nastupali s pozicija kulturne hegemonije, s procesom **romanizacije**, koja je, zapravo, nasilna akulturacija u čijem su opusu gnusni i masovni zločini, uključujući i razapinjanje na križ kao vrhunac okrutnosti i poniženja žrtava.

Taj oblik zločina nije bio ekskluzivno namijenjen samo za Isusa, nego je taj rimski “kulturni obrazac” uveden mnogo prije, čak u opusu svoje civilizacije kao kazna za neposluh, pobunu i veleizdaju, kao što je nabijanje na kolac bilo kod Turaka. Po okrutnosti i dehumanizaciji, nema velike razlike između ovoga dvoga.

Mnogo prije Isusa, još u vrijeme gušenja Spartakovog ustanka 71. god. p.n.e, rimski vojskovođa i državnik Marco Licinio Crasso dao je na križeve razapeti 6.000 robova¹⁵ duž puta do Kapue do Rima.

Nakon Isusovog raspeća, u rimskoj civilizaciji dešavaju se progoni, vješanja pored puteva i razapinjanje kršćana još puna tri stoljeća, sve do preobraćenja cara Konstantina. On je svojim zvaničnim aktima koji su kulminirali u Milanskom ediktu iz 313. g.n.e. napravio prekretnicu za kršćane.¹⁶

Time je njihova vjera ustanovljena kao zvanična religija Rimskog carstva.

Tri stoljeća zločina protiv prvih kršćana, zasigurno su do dana današnjeg ostavili hipoteku i na današnji Rim, te se nije ni čuditi toj pretjeranoj vjerskoj revnosti i tobožnjoj blagonaklonosti.

Teško je reći koliko je još potrebno truda da bi se okajali svi grijesi predaka koji leže u korijenima rimske kulture, a, analogno njoj, i svake druge kulture, na svoj način.

U tom kulturno-civilizacijskom kolopletu, nije rijedak slučaj da se žrtva pretvara u tlačitelja, kada njena kultura, pa i civilizacija, dobije punu slobodu pa i političku vlast. Tako biva kada je nova vjera ustanovljena kao zvanična religija Rimskog carstva.

¹⁵ Enciklopedijski leksikon-mozaik znanja, Beograd, 1970., str. 635.

¹⁶ Enciklopedija živih religija, NOLIT, Beograd, 1981., str. 264.

Tako je Edikt cara Teodosija iz 380. god. otišao još dalje; nekad progonjeni kršćani postali su progonioci koji na teritoriji Carstva nisu dopuštali nikakvu drugu vjeru. Gotovo svuda gdje su dominirali kršćani, ta je politika u mnogo varijanti trajala sve do poznog 18 vijeka, kada su u Americi država i religijska sfera počele da se razdvajaju¹⁷, pa, rekli bismo, i do danas, samo mnogo perfidnije.

U kulturno-civilizacijskom razvoju (kretanju) ponekad su neke pravilnosti (zakovitosti) isključene pa se dešava da jedan kulturno-civilizacijski korpus, kao, npr., Rim vojno-politički osvoji Grčku, a da grčka kultura osvoji rimsku i uspostavi joj svoje uzuse u svim segmentima. Pored toga isto tako možemo objasniti preobražaj žrtve u tlačitelja, progonitelja, inkvizitora, te činjenje na taj način istih nedjela nasilne akulturacije kao što je i Rimsko carstvo počinilo nad njima. Zato s pravom Nietzsche kaže da u korijenima svake kulture leže zločini, da su kultura i njezin plod zamrljani krvlju.¹⁸

Prije svakog konkretnog zločina, velike civilizacije koje su imale hegemonističke nakane imale su pripremljena i ideološka opravdanja, koja su se ogledala u ideološkom dehumaniziranju susjednih ili drugih kultura ili civilizacija. Tako su za grčku kulturu i civilizaciju svi koji nisu bili Heleni, bili **barbari** (neheleni), ali i do dan-danas taj termin ima dublje konotativno značenje u smislu divljak, gorštak itd. Rimljani su, također, preuzeli ovu riječ i izdašno je rabili za sve provincijalce u Rimskom carstvu. Danas je ta riječ na Zapadu dobila svoju istoznačnicu, u riječi “teroristi”, često s prefiksom “islamski”.

Rimska crkva uz ovo ime koristila je i mnoga druga dehumanizirajuća imena kao što su heretici, šizmatici, prokleti, **trikleti**, kojima su nazivali bosanske bogumile, nad kojima su tri i po stoljeća činili zločine a sve zarad ugonjenja u “pravu vjeru, kulturu i uljuđenu zapadno-kršćansku civilizaciju”.

Različitost kultura i civilizacija a time i permanentna latentna mogućnost sukobljavanja i, konačno, bitan element žestine sukoba nije “patent”

¹⁷ Ibidem, str. 264.

¹⁸ Terry Eagleton, *Ideja kulture*, str. 131.

Samuela Huntingtona, to je naprosto patent prirode; jer se istovrsno rijetko ili sporadično sukobljava.

Tako isto možemo posmatrati kulture i civilizacije kao zasebne vrste: istovrsne i raznovrsne.

Shodno tome, Atinjani nisu izdali Spartance Perzijancima samo iz osjećaja "istovrsne pripadnosti".

Rimski vojskovođa Aetius u susretu sa **Theodericus**, ostrogotskim kraljem, tražeći od njega savezništvo protiv Atila, koji je zaprijetio osvajanjem Rima, obratio mu se riječima: "**Nismo samo ti i ja protiv Atila, već je tvoj i moj svijet protiv njegovog**", dok Atila, po istom obrascu političkog mobiliziranja i duhovnog unificiranja, pred samu borbu se obratio svojim trupama riječima: "**Narodi koji se borite s Hunima, vi ste Huni duhom**". Pored ovog postoji i mnoštvo primjera u kojima se jasno vidi da je kulturno-civilizacijsko srodstvo, kao i duhovna homogeniziranost, ključni uvjet za političku organiziranost i djelovanje.

KULTURA KAO IDEOLOGIJA

Danas, kako navodi Huntington, "ljudi koriste politiku, ne samo da unaprijede svoje interese, nego, također, da definišu svoj identitet. Mi znamo ko smo, kaže on, samo kad znamo ko nismo i često kad znamo protiv koga smo."¹⁹ Kultura postaje nova ideologija. Ona, umjesto sredstva društvene integracije, postaje sredstvo (svrha) identiteta uopće. Kultura je u postmoderni politizirana i ideologizirana, kaže Žarko Paić²⁰ ili, kao što kaže Francis Fukuyama, "važna varijabla nije industrijska politika po sebi, već kultura"²¹.

U pripremanju za disoluciju Jugoslavije, etnonacionalno organiziranje i mobiliziranje upravo je davalo odgovor na pitanje "ko smo", kao i na pitanje "ko nismo", i istovremeno na pitanje i mobilizaciju "protiv koga smo".

Stvarajući tako etnonacionalne identitete, nasilno se zaokruživala i teritorija tih etnonacionalnih paradržava: Republike Srpske i Hrvatske

¹⁹ S. Huntington, str.28.

²⁰ Žarko Paić, "Politika identiteta, kultura kao nova ideologija", Zagreb, 2005., str. 8.

²¹ Francis Fukuyama, "Sudar kultura", Beograd, 1997., str. 31.

republike Herceg-Bosne, ne mareći za volju drugih etnija i građana, niti poštujući pravilo većinskog naroda na određenim teritorijama.

Nacionalističko, nasilničko zaposjedanje dijelova BiH koje su učinili JNA i jedna i druga paradržava, učinilo je da od početne i permanentno dozirajuće agresije Srbije i Crne Gore, uvede zemlju u etničke konflikte, kako bi se i bošnjačka etnija, koja je bila za suverenu i nedjeljivu BiH, uvukla u te sukobe i činila “treću zaraćenu stranu”, kako bi se svijetu prikazalo da smo “svi podjednako krivi”, jer “dvojica jednakih” u odnosu na trećeg čine većinu.

Etnička pripadnost, kako se kaže u filmu “Go West” Ahmeda Imamovića, bila je karta za život ili prečica za smrt. Stanje ispod gaća bilo je najuvjerljiviji dokaz koji je spašavao glavu ili dovoljan razlog za skidanje glave. Tako u razgovoru glavnih junaka filma Kenana i Milana, Kenanova rečenica “Lako je tebi pričati, kad nisi osunećen” dovoljno govori koliko je bila značajna ta kulturna distinkcija, taj sukob “osunećenih” i “neosunećenih”.

Na osnovu ovih, a i mnogih drugih događaja u svijetu, Huntington zaključuje “da je u današnjem svijetu lokalna politika politika etniciteta, a da je globalna politika, umjesto suparništva velikih sila, zamijenjena sukobom civilizacija”²².

Dakle, politika i sukob etniciteta, pogotovo na Balkanu, a posebno u BiH, sa prošlim ratom nisu završeni, oni i dan-danas traju, samo drugim sredstvima i permanentno su podgrijavani i podsticani globalnom politikom, koja je, opet, podijeljena na civilizacijske sfere, a odatle opet civilizacijske interese, namjere i pretenzije, što čini “bit” sukoba civilizacija, često “sukoba iz sjene”, koji daljinskim upravljačem podstiče, podržava i dozira etničke sukobe preko svojih kulturno-civilizacijskih srodnika, poslušnih “igrača”, koje podržavaju na sve moguće načine u održanju ili ekspanziji: pravoslavlja, katoličanstva ili islama.

Dakle, konkretni ljudi, grupacije, etnikumi identificiraju se s jednom cijelom civilizacijom, a napad na etnije, koje stoje pod civilizacijskim kišobranom, shvataju se kao napadi na: islam, pravoslavlje, kršćanstvo. Sjetimo se samo koliko su islamske zemlje bile uporne u traženju skidanja

²² S. Huntington, str. 28.

embarga na oružje Bosancima, koliko su logistički i na svaki način pomagali da Bošnjaci opstanu, a, s druge strane, koliko su se Rusi i drugi civilizacijski srodnici Srba borili da ostane embargo, da se ne realiziraju rezolucije UN-a, da se Bosancima ne dostavi nikakva pomoć, dok su zapadnokršćanske zemlje, sve to gledale s velikom dozom indolencije, jer su znali da Hrvatska i Hrvati u BiH nemaju problema s hranom i naoružanjem i, konačno, s opstankom.

Ono što je uzrokovalo sukobe prije rata i doziralo sukobe u ratu jeste “dirigirana” hiperaktivna identifikacija dijela bosanskog identiteta s identitetom susjednih nam država, a sve na račun “razvaljivanja” BiH, tako da se otvoreno govori ne samo o pripadnosti istom kulturno-civilizacijskom korpusu Srba i Hrvata, već i dijelova teritorija na kojima drže političku vlast, pa se sasvim “normalno” u bosanskohercegovačkim gradovima mogu vidjeti grafiti na zgradama: “Ovo je Hrvatska”, “Ovo je Srbija”, te nazivi ulica: “Franje Tuđmana”, “Cara Lazara”, “Miloša Obilića”, “Mile Budaka”, Francetića, Šuška, i mnoštvo drugih imena onih koji su nanijeli veliko zlo BiH i, zahvaljujući kojima, je sve manje Bosne.

I to je, kako bi rekao Ivo Banac, cijena Bosne, od posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića, koji se bezuspješno obraćao za pomoć papi Piu II, koji nije čuo vapaje za pomoć, do Alije Izetbegovića, na čije su se vapaje četiri pune godine svi oglušivali.²³

Od tada pa do danas, kultura je ključni element ideologije, element koji nas međusobno spaja i razdvaja, miri i zavađa, približava i udaljava i, u svakom slučaju, ona je “razlog bez kog se ne može”. ■

Fikret Bećirović

CULTURE AND CIVILISATION, POLYVALENCE, CO-HABITATION,
'ENCOUNTERS' AND CONFLICTS

Summary

The notions of culture and civilisation are ever more interesting both to the scientific community and to a wider audience. Irrespective of one's profes-

²³ Ivo Banac, “Cijena Bosne”, Sarajevo, 1996., str. 240.

sion, political, religious or any other affiliation, culture is the milieu of social life where one lives and dies. In modern times, being born in a culture and living in it, one is more and more interested in other people's cultures and distant continents. This is aided by various sources of information, the media, fashion, travel, global policies and global cultures (civilisations). One is born into a culture and affiliated to it, and thus affiliated with a particular civilisation that includes the relevant culture.

As selected experiences of many generations and thanks to the processes of acculturation, ethno-culturation, hybridisation, trans-culturation and many others, cultures are polyvalent, polyphonic and polychromic, and yet they all maintain their distinctive regulators that separate them from others.

Cultures are thus full of common elements, and yet they are different. They meet, communicate, give and receive cultural elements, but also offer resistance, particularly in forceful acculturation, assimilation, cultural disdain, pronounced animosity and different negative emotions, political gerrymandering, overpowering and subjugation, thus engendering conflicts, usually armed, when cultural conflicts reach a certain 'boiling point'. They are indeed the key factors for mobilising ethnic conflicts, which happen locally across the world.

According to his own word's, Huntington's 'clash of civilisations' is a global conflict. It is not a specific armed conflict, for example, between Western Christian civilisations and Islam, in a sense that the entire Western world is at war with Islamic countries. It is primarily a conflict in terms of opposition on the 'verge of animosity', or a 'simmering' conflict caused by cultural differences, interests, ideologies and faith. Second, it is an open conflict reflected through support for certain ethnic groups of a particular cultural circle, acting as a party to a particular local conflict.

Conflicts often start in a confrontation of symbols, i.e. the cross – the crescent and the star, a flag with one symbol against a flag with another, a religious salute, a call to prayer, etc.

Let us just recall the hatred caused by the flag of the BiH Army, which was, in fact, a flag dating back to the Medieval Bosnia, displaying the coat of arms of the ruling Kotromanić dynasty. Enemies of Bosnia hated it because it was supposed to be a factor of integration, a symbol of an integral Bosnia, which its foes wanted to annihilate.

Certain conflicts are always present at the core of any culture, as a confrontation of the old and the new and different, the local and the foreign, the advanced and the retrograde. In their dialectical process, they shape and select cultural patterns. However, conflicts along the lines of culture

and civilisation are tragic conflicts, often bringing with them genocidal ambitions to exterminate an entire people.

Armed conflicts in BiH, which started with an aggression, were presented internationally as a conflict of three cultures of different civilisations. This was manifested through the establishment of cultural and civilisation-based sides, with each side standing along the respective cultural affiliate, helping 'their own' to conquer as much as possible, to commit genocide and crimes, or to remove as much of the population as possible, or to help Bosniaks stay in the area.

However, despite all that happened in the war, cultural and ideological differences solidified, particularly those that work permanently on 'dis-solving' BiH.

Key words: culture, civilisation, acculturation, cultural polychromatism, polyvalence, cultural polyphony, cultural encounters, clash of cultures, assimilation, cultural distinction, clash of civilisations, cultural circle, cultural kinship, culture as new ideology.

Literatura:

- Antonjina Kloskovska, "Sociologija kulture", Čigoja, Beograd, 2001
 Terry Eagleton, "Ideja kulture", Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2002
 Ratko Božović, "Lavirinti kulture", POLITEIA, Beograd, 1998
 Esad Zgodić, "Politika fantazije", Sarajevo, 2005
 Žarko Paić, Politika identiteta, kultura kao nova ideologija, Zagreb, 2005
 Samuel P. Huntington, "Sukob civilizacija", CID, Podgorica, 1998
 Francis Fukuyama, "Sudar kultura", Societas, Beograd, 1997
 Ivo Banac, "Cijena Bosne", Sarajevo, 1996
 Julian Steward, "Teorija kulturne promjene", BIGZ, Beograd, 1981
 Enciklopedijski leksikon-mozaik znanja, Beograd, 1970
 Enciklopedija živih religija, NOLIT, Beograd, 1981
 Zbigniew Brzezinski, "Velika šahovska tabla", CID, Podgorica, 2001